

Figur 1: Gangbro i Ekkodalen (Egenproduktion, 2021)

EKKODALENS MOSER

Planlægningen bag naturgenoprettelse

Studerende

Maagaard, L. (66133); Eriksen, L. P. (63965); Reinemo, A. O.
(66393); Holmskov, N. J. L. (63325) & Kofod, M. (46916)

Antal tegn.:

38.190

Indholdsfortegnelse

Problemfelt	2
Projekt Ekkodalens Moser.....	3
Feltturen	4
Metode	5
Teori	7
Empiri.....	9
Analyse	11
Projektvurdering – Ekkodalens Moser	15
Diskussion:	17
Konklusion.....	17
Litteraturliste.....	18

Problemfelt

Efter tabet af Slesvig og Holsten i 1864 blev Hedeselskabet anlagt, hvis hovedformål var at indvinde nye arealer fra den danske natur, der ellers tidligere havde været uanvendelige som dyrkningsareal (Brunbech, 2014). Naturlandskaber er blevet til opdyrkede kulturlandskaber, og Danmark er i høj grad domineret af landbrug, hvor naturen i stigende grad er blevet nedprioriteret. Danmarks samlede landbrugsareal på over 60% er procentmæssigt kun overgået af Bangladesh (Danmarks Naturfredningsforening & Dyrenes Beskyttelse, 2018).

Grundet Danmarks intensivt opdyrkede landbrugsareal, er store dele af de tilbageværende naturområder ikke længere sammenhængende. Derfor skal flora og fauna tilbagelægge store afstande, for at sprede sig mellem deres fragmenterede habitater. Manglen på sammenhængende natur er et stort problem, ikke kun i Danmark, men i resten af Europa og hele Verden (Europakommisionen, 2020). De usammenhængende naturområder mindsker biodiversiteten for områderne, hvilket i høj grad skader de enkelte områders resiliens, der i sidste ende svækker naturens økosystemer (Withgott & Laposata, 2015; Folke, 2006). Omdannelsen af naturområder og den følgende intensive opdyrkning har derfor direkte resulteret i et kontinuerligt fald i biodiversitet. Økosystemerne vurderes at være truet i en sådan grad, at der i national og international politik fokuseres massivt på tiltag, der kan bremse og måske vende biodiversitetskrisen (Europa-Kommissionen, 2020; IPBES, 2019).

Et af de internationale tiltag mod biodiversitetskrisen er EU's 'Grønne Aftale' og 'Biodiversitetsstrategi for 2030', som begge involverer store omstillinger af bl.a. landbruget, hvor naturgenopretning i høj grad ses som en mulig løsning, for at forbedre biodiversiteten og naturen (Europa-Kommissionen, 2019; Europa-Kommissionen, 2020).

I Danmark udgør opdyrkede lavbundsjordder i dag ca. 7% af det samlede danske dyrkningsareal (Nygaard, u.å.), men disse lavbundsjordder står for over 50% af den samlede CO₂e udledning fra det danske landbrug (Miljøstyrelsen, 2021). Det er derfor ikke kun godt for biodiversiteten at udvælge lavbundsjordder og jorde med højt indhold af kulstof til naturgenoprettelse, men også for klimaet.

Som følge af regeringsgrundlaget for 2016's ambitioner for naturgenoprettelse af hhv. Ekkodalens Moser på Bornholm og Søborg Sø på Sjælland, anmoder Miljø- og fødevarerstyrelsen i 2017 finansministeriet om 92,8 mio. til naturgenopretning af Søborg Sø og 19,7 mio. kr. til Ekkodalens Moser (Miljø- og Fødevarerministeriet, 2019; Folketinget 2017-18, 2017; Danmark & Regeringen, 2016). I Miljø- og fødevarerstyrelsens anmodning til finansministeriet fremgår det, at Naturstyrelsen (NST) skal varetage opgaven, og for projektet; Ekkodalens Moser, gives et forventet interval for projektets gennemførelse inden for en 2-årig periode imellem 2018-2020 (Folketinget 2017-18, 2017).

Selve projektet havde opstart i 2017 hvor NST bliver udnævnt til byherre, og d. 13. oktober 2020 klipper miljøminister Lea Wermelin båndet for indvielsen af Ekkodalens moser.

Problemformulering

“Hvilke faktorer har været udslagsgivende for gennemførelsen af Ekkodalens Moser, og hvordan kan disse inddrages i en fremtidig planlægningsmæssig strategi for lignende naturgenoprettelses projekter?”

Projekt Ekkodalens Moser

Ekkodalens Moser er et naturgenopretningsprojekt på Bornholm placeret tæt på øens mest markante sprækkedal; Ekkodalen (Jensen, 2018). Projektet havde sit udspring i regeringsgrundlaget fra 2016, hvor det fremgår at der er ønske om at genetablere Ekkodalens Moser (Danmark & Regeringen, 2016). I perioden 2018-2020 blev området opkøbt af NST, med det formål at delvist genetablere det oprindelige naturområde, som for ca. 12.000 år siden var Bornholms største indlandssø. Denne naturgenopretning er foretaget igennem en omlægning og genslyngning af Læsåens forløb sydøst for Almeningen, og en udtagning af drænet landbrugsjord til våde enge (Jensen, 2018). NST Bornholm var byherre på naturgenopretningsprojektet, der omfattede 183 ha, hvoraf 83 ha var drænedede dyrkningsarealer, mens de resterende 100ha bestod af hhv. eng, mose og skov (Naturstyrelsen & COWI, 2019). Naturgenopretningsprojektet har haft til formål at styrke biodiversiteten i området, hvor specielt padder, fugle og insekter samt de sjældne sump- og rankviol er blevet tænkt ind i projektet (Andersen, 2015). Også etableringen af stisystemer og gangbroer, for at tilgodese de rekreative værdier, har været en stor del af projektet. Disse er blevet etableret over sommeren 2020 (Naturstyrelsen & COWI, 2019). I forbindelse med naturgenopretningen er flere pumpestationer og de tidligere 17 km drænrør, der var på landbrugsarealerne, blevet nedlagt, for at muliggøre en vandspejlsstigning.

Feltturen

Inden feltturens begyndelse, skulle vi finde ud af, hvilket interesseområde vi havde tilfælles, og hvad vi ville undersøge på Bornholm. Dette førte os til naturgenopretningsprojektet Ekkodalens moser. Vi dannede os et overblik over hvilken empiri, der var tilgængelig på området, og planlagde tre interviews med henholdsvis: Biolog og projektleder på Ekkodalens moser; Dorte Bugge Jensen, Naturstyrelsen. Formand for Dansk Ornitologisk Forening Bornholm; Carsten Andersen. Samt Bestyrelsesmedlem i Danmarks Naturfredningsforening Bornholm; Jens Christensen.

Tirsdag morgen mødtes vi med Dorte Bugge Jensen, i Ekkodalen, der fortalte detaljeret om naturgenopretningsprojektet, herunder planlægningens faser, det logistiske arbejde samt de involverede aktører. Bugge Jensen gav desuden udtryk for, at en af de tidligere lodsejere var bekymret for de hydrologiske ændringer i moseområdet som følge af naturgenopretningen. For at være imødekommende overfor denne tidligere lodsejers bekymring, havde NST planlagt løbende kontrolmålinger i og omkring mosen. Efter interviewet tog vi ud og så området – både via de brede og lettilgængelige anlagte stisystemer og de mere tilgroede og svært fremkommelige trampestier. På den måde dannede vi os et visuelt overblik over den genoprettede natur i og omkring Ekkodalen. Samtidig kunne vi observere de mange turister og turistbusser, der flokkedes til, hvilket startede en undren omkring turismen i området, og hvordan det hang sammen med beskyttelse af naturen.

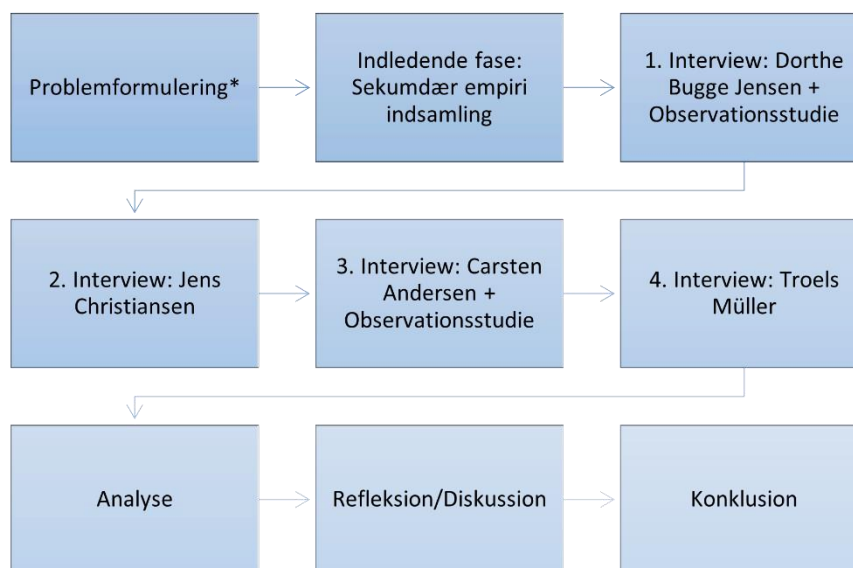
Førnævnte lodsejer har indgivet en indsigelse omkring ændringen i naturområdets hydrologi, hvori der fremgik navn og tlf. nr. Da vi fra start havde haft ønske om at inddrage en lodsejer, men ikke havde kunne finde frem til en, valgte vi at tage kontakt og aftalte et interview med den tidligere lodsejer.

Onsdag mødtes vi hjemme hos Jens Christensen, der gav os et indblik i naturgenopretningsprojektet ud fra Danmarks Naturfredningsforenings perspektiv. Interviewet gav os et indtryk af, at forløbet og implementeringen af projektet havde været virkelig godt, og der allerede nu kunne ses positive effekter i forhold til flora og fauna. Her talte vi også ind i diskussionen om benyttelse/beskyttelse problematikken, hvor der er modsatrettede interesser repræsenteret ved eks. Destination Bornholm og DN.

Torsdag startede vi dagen ud med at mødes med Carsten Andersen i fugletårnet ved Vallenskær mose. Han kunne især tale ind i fuglelivet omkring moserne, og hvorfor naturgenopretningsprojektet er vigtigt for præcis dette. Igen var der en stærk positiv holdning til naturgenoprettelse projektet. Og trods en mindre skepsis overfor prisen på den opkøbte jord, gjorde Carsten det klart at det var det hele værd, når blikket blev vendt på den genskabte natur.

Om eftermiddagen mødtes vi med Troels Müller, der havde solgt 114 ha jord til projektet. Indtil dette interview havde vi fået den forståelse, at naturgenopretningsprojektet var forløbet gnidningsfrit. Troels Müller gav også udtryk for, at det var et fint projekt, men at han havde følt sig overhørt i processen, og at han sad inde med viden om de hydrologiske forhold i moseområdet, gennem hans families mangeårige forvaltning af landbrugsjorden, som ikke var taget seriøst. Dette gjorde os bevidste om nogle planlægningsmæssige problematikker som ville kunne være håndteret bedre.

Metode

Figur 2: Løbende refleksion over problemstillingen og mulige planlægningshensyn. (Egenproduktion, 2021)

Det udførte feltstudie bestod af semistrukturerede ekspertinterviews, der anvendes til indsamling af primær empiri. Den primære empiri understøttes af sekundær empiri i form af offentlige planlægningsdokumenter, høringer, budget osv.

Feltstudiet har bidraget til et større indblik i, hvilke problematikker eller succeskriterier, der har spillet en rolle i planlægningsprocessen, og dermed hvilke planlægningshensyn, der er blevet taget. Feltstudiet gav mulighed for større forståelse af området og hvilke dynamikker, der var til stede, end hvis projektet var lavet hjemmefra (Mørck 2016: 158-159). Samtidig, gav det mulighed for at have flere interviews indenfor samme uge og flere på én dag. Den korte tid mellem interviewene gav mulighed for at forbedre vores spørgsmål, og skabte en sammenhæng mellem de forskellige interviews.

Vi har i feltstudiet anvendt kvalitative semistrukturerede interviews til indsamling af empirisk materiale. Vi lavede på forhånd interviewguides med en række spørgsmål målrettet de enkelte informanter, med formål om at få indsigt i deres viden og erfaringer vedrørende Ekkodalens moser. Vi stillede de på

forhånd udvalgte spørgsmål, men var samtidigt åbne for nye temaer og erkendelser, som potentielt skulle dukke op undervejs (Kristensen 2010: 282). Interviewene kan anskues i to dele: De dybdegående elementer samt de sonderende elementer. Det dybdegående dækker over allerede identificerede emner, som informanterne kunne åbne nye forståelser af, hvor det sonderende dækker over den viden og de forståelser, der kun har været mulige at opnå via netop informanterne (Ibid.). De fire semistrukturerede interviews har gennem de dybdegående og sonderende elementer således bidraget med ny og detaljeret viden om naturgenopretningsprojektet Ekkodalens moser.

Idet vores interviews understøtter hinanden, har det for os været oplagt at benytte den *Semistrukturerede interviewtilgang* med *ekspertinterviews*. Informanterne er nemlig involveret og besidder ekspertviden indenfor feltet (Poulsen 2016: 75-76, Kvale & Brinkmann 2014:). Efterfølgende har gruppen fulgt op på supplerende spørgsmål gennem mail, hvor det ikke var muligt at få et interview. Vi er gennem feltturen blevet opmærksomme på andre aktører, som havde været relevante at kontakte. Her kan nævnes Destination Bornholm, og Bornholms regions kommune. Disse havde især været spændende at inddrage i diskussionen omkring benyttelse/beskyttelse.

Disse aktørers positioner blev først klare for os under selve feltturen og det var derfor ikke muligt at nå og få interviews i stand til videre behandling.

Teori

Multi-level Governance

Naturgenopretningsprojektets planlægning og udførelse har involveret en række aktører, der er forskellige, både ift. hvor tæt involverede de har været i projektet, men også hvilke overordnede målsætninger organisationerne varetager. Dertil kommer blandingen af lokale og nationale samt offentlige og private aktører. Ydermere kommer forskellige fagligheder med forskelligt fokus og dertilhørende fare for silotænkning og dermed udgangspunkt for hvordan man opfatter et givent spørgsmål. Derfor har vi valgt at bruge Multi-level Governance teorien, for at forsøge at forstå samspillet mellem disse aktører:

Der har blandt medlemslandene i EU været en tendens, hvor magten har forskudt sig både opad og nedad fra de nationale regeringer, til at beslutninger nu i højere grad træffes på enten Europæisk niveau, eller i mere lokal regi. Multi-level Governance begrebet er udviklet til at skabe overblik over denne styringsform, og hvorledes magten operer på forskellige niveauer under dette system, der kort fortalt fungerer i to dimensioner (Holm et al, 2014: 306):

DEN VERTIKALE DIMENSION; spænder fra internationale aftaler, nationale niveau, regioner, til kommuner og lokale aktører. Da lokal udvikling ikke sker i et vakuum, men i et råderum fastsat af eks. National lovgivning, er en gensidig påvirkning også en del af modellen. Ligeledes må nationale målsætninger også resultere i konkrete tiltag på lokalt plan, for ikke at blive ved idefasen (Corfee-Morlot et al., 2009: 25).

Ligeledes påvirker aktører på samme niveau gensidigt hinanden, hvilket Multi-level Governance teorien udfolder i **DEN HORISONTALE DIMENSION**. Her udforskes relationer mellem aktører på samme plan, hvor eks. kommuner vidensdeler med hinanden, eller lokale aktører samarbejder i deres nærområde. Her inddrages lokale aktører, som NGO'er, også til idegenerering til en form for tilsyn (Corfee-Morlot et al., 2009: 26).

Centralt for forståelsen af Multi-level Governance, er også EU's nærhedsprincip, også kaldet subsidiaritetsprincippet. Dette har som formål at sikre, at myndigheder tæt på borgerne stadig har indflydelse over beslutninger og udøvelse af disse, på områder hvor borgernære beslutninger giver mest mening (Europapark.eu, 2021).

Teorien er således oplagt at benytte, hvis man har til hensigt at undersøge, hvordan overordnede målsætninger, som eksempelvis EU's biodiversitets strategi, bliver ført ud i livet på lokal plan. Der tages udgangspunkt i en udvikling, hvor kompetencer flytter sig vertikalt, mellem internationale og lokale myndigheder, og horisontalt involverer ikke statslige aktører (Kern 2010:2).

Planparadigmer

I forbindelse med naturgenopretningsprojektet Ekkodalens moser, var der fra starten af projektet ønske om lokal forankring, og at deltagelse i projektet, fra lodsejernes side, skulle foregå på frivillig basis. Helt op til vores sidste interview med lodsejeren var det vores opfattelse, at processen havde fungeret gnidningsfrit. Dette, samt efterfølgende mailkorrespondance med COWI, gjorde det dog værd at genoverveje, hvorvidt der i planlægningsprocessen kunne have været mere fokus på inddragelse af lokale interessenter. Derfor vil vi kort redegøre for tre planlægningsparadigmer, som udlagt af Bo Elling, der hver især er udtryk for forskellige opfattelser af den gode planlægning og proces.

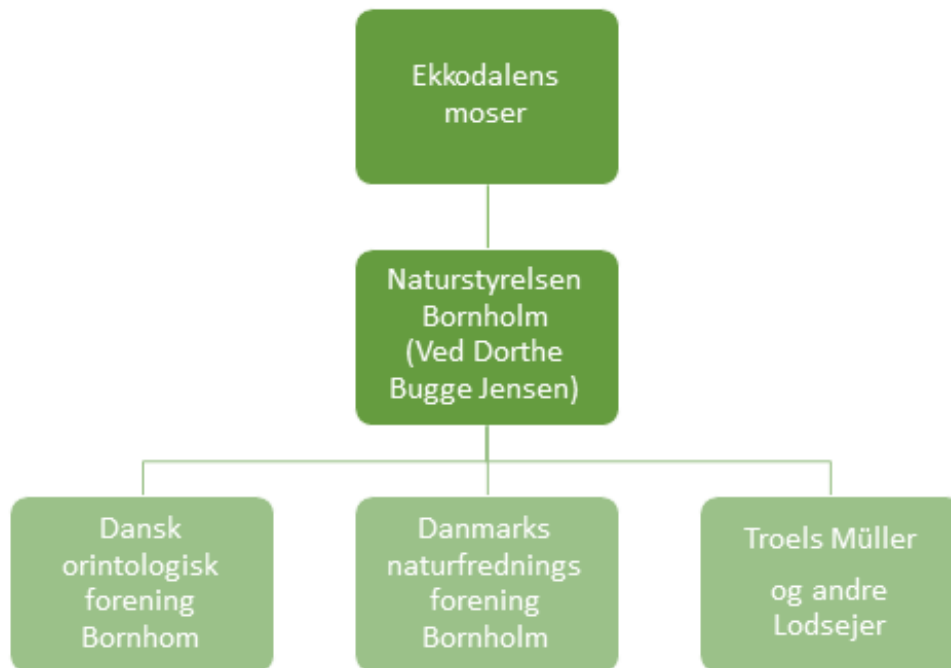
Indenfor **DET RATIONALISTISKE PARADIGME**, foretages planlægning målorienteret, og opfattes som en handling der udføres bedst af eksperter. Dette gælder både for målsætningen og udførelsen, hvor eksperterne vurderes til at have privilegeret adgang til at bedømme det mest optimale resultat. Denne tilgang er altså ikke magtorienteret, men er ideelt set en form for rationalistisk udførelse (Elling 2016:41).

DET INKREMENTELLE PARADIGME bygger derimod på planlæggernes erfaringer i felten, med omdrejningspunkt i hvad der kan opnås i den konkrete situation. Her er centrale aktører og interessenter inddragelse essentielt, da disse har indflydelse på hvad rammerne er, og hvad der er muligt indenfor disse, i et givent projekt. Den gode planlægning og udførelse er den, flest muligt kan se sig selv i. Derfor er der også mere fokus på magtrelationer, da forhandlinger ikke nødvendigvis foregår med ligeværdige forudsætninger (ibid.).

Det sidste paradigme er **DET DELTAGERORIENTEREDE PARADIGME**, hvor fokus er på de berørte borgere. I stedet for planlæggeren, står inddragelse og deltagelse fra borgernes side centralt. Fokus på borgernes ønsker står således over både planlæggernes og aktørenes målsætninger, selvom disses ideer om proces og mål kan være markant anderledes. Her er det et ideal, at borgerne tilføres og udøver magt i planlægningen (ibid.).

Empiri

Aktørkortlægning:

Figur 3: Aktørkortlægning (Egenproduktion, 2021)

Yderlige aktører:

COWI:

Rådgivende ingeniørvirksomhed, der har stået for udarbejdelsen af Miljøkonsekvensrapporten på bestilling fra Naturstyrelsen Bornholm. Landbrugsstyrelsen – Jordfordeling. Har stået for selve opkøbet af jord, samt omfordelingen.

NATURSTYRELSEN BORNHOLM:

Fungerer som forvalter af statens natur og - skovarealer på Bornholm. Dette svarende til et areal på ca. 7% af Bornholms areal. Dette omfatter bl.a. naturbeskyttelse, skovdrift, samt naturformidling (Naturstyrelsen, 2021). I etableringen af Ekkodalens moser har NST fungeret som bygherre. Derfor er det NST som bygherrer, der har været forpligtet til at fremlægge en miljøkonsekvensrapport, i forbindelse med at opnå tilladelse, fra miljøstyrelsen, til etableringen af Ekkodalens moser. Denne er som nævnt udarbejdet af COWI på bestilling fra Naturstyrelsen Bornholm.

DANSK ORNITOLOGISK FORENING BORNHOLM:

Har som hovedformål at beskytte og fremme fuglene på Bornholm, samt sikre deres levesteder (DOF, 2021). I vores rapport vil de være repræsenteret gennem vores interview med deres formand Carsten

Andersen. De har været inddraget tidligt i processen omkring etableringen af Ekkodalens moser, og har været hørt i forhold til deres ekspertise områder.

DANSK NATURFREDNINGSFORENING:

Arbejder på at skabe et bæredygtigt grundlag for en varieret og rig natur, samt et sundt miljø. DN Bornholm er repræsenteret i forskellige råd indenfor natur og miljø på øen, herunder NSTs brugerråd, hvorigennem det er muligt at yde indflydelse på NSTs arealer.

LODSEJERE, VED TROELS MÜLLER:

Troels er tidligere lodsejer til en stor del af den jord (ca. 90%) som danner rammerne for naturgenopretningsprojektet. Troels er konventionel landmand, og driver Vallensgård som planteavler.

SEKUNDÆR EMPIRI:

Meget af vore sekundære empiri stammer fra Naturstyrelsen Bornholms hjemmeside, hvor der er lavet et samlet overblik over umiddelbart relevante dokumenter samt kort over området.

Analyse

Aktørinddragelse

Beslutningen om at foretage naturgenopretningen af Ekkodalens moser bliver foretaget politisk på nationalt niveau, i regeringsgrundlaget 2016 (Danmark & Regeringen, 2016). Forudgående for dette, har Miljø- og Fødevarerministeriet henvendt sig til NST, der forhører sig i lokalafdelingerne, hvorvidt de har et oplagt naturgenopretningsprojekt. Her melder NST på Bornholm tilbage at de har et 'skuffeprojekt', det nuværende Ekkodalens moser. Dette skuffeprojekts eksistens var muliggjort gennem den lokale afdelings kendskab til lokale forhold (Dorthe Bugge: 1). Herfra står NST på Bornholm med rollen som bygherre på projektet, og står for udførelsen. Bornholms regionskommune står primært for at give en række tilladelser til projektet i form af bl.a., dispensationer fra fredninger (Naturstyrelsen, u.å. a), mens lokale NGO'er som DN og DOF står som høringsberettigede, og agerer dermed "tilsyn" for, hvorvidt projektet reelt tilgodeser offentligheden og naturen. Disse aktører er selvsagt interessenter med egne motiver, som dog ikke har monetært grundlag. Derudover foretages der offentlige borgermøder, hvor borgerne kan blive orienterede omkring projektet, samt komme med ideer og refleksioner. Her ses altså en tydelig vertikal/horisontal dimension: Projektet føres ud i livet på lokalt plan, hvor det lokale kendskab er essentielt for at projektet overhovedet kan komme på tale. Både DN, DOF og NST er lokalafdelinger af hhv. to NGO'er og en styrelse. Men da projektets overordnede hensigt allerede er defineret fra oven, sætter det en ramme for udførelsen.

Derudover inddrages COWI og Landbrugsstyrelsens jordfordelings team, som konsulenter på projektet, hvilket umiddelbart er dér, hvor der har været grundlag for potentielle kontroverser. En mulig årsag til kontroverser, eks. Troels Müller, der ikke føler sig hørt, kan være den manglende lokale forankring, der opstår ved brug af eksterne konsulenter. Omvendt kan det også betragtes som værende en metode til, hvordan NST Bornholm træder varsomt frem. Der benyttes altså en form for armslængdeprincip, for at sikre at der ikke opstår uløselige konflikter mellem lokale aktører. Måske af hensyn til potentielle fremtidige projekter, hvor der skal samarbejdes igen.

Hvorvidt projektet har haft en stærk forankring i borgerinddragelse, kan der sættes spørgsmålstejn ved, da beslutningen om projektet kommer fra en klar top-down beslutning. Projektet foregår ikke i et fysisk område, med mange beboere tæt på, men derimod en række brugere, der kan tænkes at have et mere distanceret (primært rekreativt) forhold til området. Projektet virker derfor mere som et eksempel på en rationel planlægningsproces, end ét hvor borgerne har stået centralt. At deltagelsen skulle foregå på frivillig basis for lodsejere, er hele grundlaget for projektets tilblivelse, da der har helt tilbage fra

regeringsgrundlaget ikke været noget ønske om andet en frivillig indtræden i projektet. Dette kan direkte forstås som, at der ikke er noget ønske om, at der skal foregå en egentlig ekspropriering.

Projektets problematiske tidshorisont

Ifølge Dorthe Bugge Jensen, har Ekkodalens Moser været et skuffeprojekt, som i de sidste 30 år har ventet på at der skulle opstå en politisk gunstig situation. I 2016 skete dette med regeringsgrundlaget. Der blev efterfølgende, i maj 2018, afsat midler til gennemførelsen af projektet, men de økonomiske midler kom også med både en start og en slutdato, da de skulle være brugt inden udgangen af 2020. Da pengene først blev allokert i 2018, gav dette en periode på blot to år til anskaffelsen af arealerne, udførsel af anlægsarbejde, og den officielle indvielse.

At der træffes en politisk beslutning om et naturgenopretningsprojekt, inden det reelt er afklaret med lodsejeren, sætter et pres på bygherren, her NST, der bliver nødt til at få handlet jorden, projiceret til naturgenopretningen, inden for den opsatte tidshorisont. Dette muliggør at sælgeren, her lodsejeren, kan opnå en fordelagtig forhandlings position.

I vores interview med Troels Müller, fortæller han, at der begyndte at gå rygter om, at hans jorde allerede var opkøbt, dette var dog ikke tilfældet, ifølge ham. For Troels betød det, gode forhandlings muligheder grundet den tidsmæssige horisont fastsat af politikerne. Øremærkede midler ville have givet projektet længere tid til at forhandle i stedet for et pres for at overholde en politisk fastlagt deadline.

Økonomi

Viden om den afsatte pengepulje, selv på rygtebasis, sætter projektets eksistens i et markant anderledes lys, end en simpel forudgående forespørgsel. Det gøres klart at der er stor, politisk vilje for projektets udførsel, hvilket potentielt kan ses afspejlet i prisniveauet på den frasolgte jord.

Naturgenopretningsprojektet Ekkodalens moser kom i 2016 med i regeringsgrundlaget, og i den forbindelse blev der øremærket penge til projektet (Regeringen 2016: 77). De samlede udgifter til projektet blev sat til 19,7 mio. kr. - 16,4 mio. kr. blev i 2018 afsat i Aftale om udmøntning af pulje til kystbeskyttelse- og naturindsats, og 3,3 mio. kr. blev i 2018 afsat fra salg af ejendomme inden for Miljø- og Fødevareministeriets ressortområde (Lunde Larsen & Rise 2018: 2). Ud af de 19,7 mio. kr. blev 15,9 mio. kr. afsat til lodsejererstatninger og erhvervelse af areal, hvilket umiddelbart er en temmelig stor andel. Ifølge Troels Müller solgte han 114ha jord, hvoraf 40ha var dyrkbare, for 13,8 mio. kr. (Troels Müller: 1 & 5). På trods af, at opkøb og omfordeling af jord har fyldt mest i budgettet, mener Carsten Andersen, formand for Dansk Ornitologisk Forening Bornholm, at det har været det hele værd, når man tager naturen og fuglelivet i betragtning (Carsten Andersen: 20)

Benyttelse/beskyttelse

I naturgenopretningsprojektet Ekkodalens moser er der flere aktører og disse interesser at tage hensyn til i forbindelse med benyttelse og beskyttelse. På den ene side er der hele Turist branchen og Bright Green Island, hvor Bornholms natur markedsføres:

“Vi vil bevare og udvikle den helt unikke bornholmske natur. Naturen er rygraden i vores selvopfattelse- og gør Bornholm attraktiv for turister og tilflyttere. Naturen spiller samtidig en stor rolle i den grønne omstilling. En større diversitet i naturen kan medvirke til at binde og reducere f.eks. CO2 og kvælstoffer i atmosfæren”

(Bornholms Regionskommune 2018: 24-25).

Da vi selv kl. 9 ankom til Ekkodalens parkeringsplads, var der kun os og én anden personbil. Hvorimod, da vi tog hjem ca. 11:20, var parkeringspladsen fyldt med turistbusser og personbiler i jagten på det bedste ekko og den største tartelet på Bornholm.

For at imødekomme ønsket, om benyttelse af området for både turister, vandrende, mountainbikeryttere osv., har projektet taget det planmæssige hensyn at etablere store og små stiger. Dette kalder Dorthe Bugge Jensen og Carsten Andersen for “nudging” (Dorthe Bugge: 3, Carsten Andersen: 1). Det skal sikre at naturen “ved” hvor mennesker opholder sig, så de ikke skræmmes væk under yngletiden eller forstyrres på anden vis. Det er en af måderne NST sikrer turisterne og naturen på samme tid. Det er et meget tydeligt planlægningshensyn projektet har taget, for at imødekomme interesser, og den politiske top-down beslutning.

Eksempelvis havde NST fået dispensation til at etablere en bjælkesti i den vestlige del af Ekkodalen, hvor der i forvejen eksisterede stisystemer. Dog gjorde Dansk Ornitologisk Forening (DOF) opmærksom på at vandrefalken, som ikke havde eksisteret i Danmark i mange år, var begyndt at genindvandre og slå sig ned i klipperne i den vestlige del. Derfor måtte NST søge en ny dispensation, så bjælkestien skulle flyttes til den østlige del, hvor den ikke forstyrrede den truede vandrefalk (Jens Christensen: 4-5). Dette viser det fine samarbejde der eksisterer mellem de lokale aktører, hvor DOF's specifikke viden tillader dem at fungerer som “ekstra” tilsyn.

Figur 4: Bjælkesti i Ekkodalen (Egenproduktion, 2021)

På ovenstående billede ses den bjælkesti, der efter dialog med DOF blev planlagt til den østlige del af Ekkodalen i stedet for den vestlige. Af billedet fremgår det, at bjælkestien er jævn og let tilgængelig, hvilket betyder, at de fleste mennesker vil evne at benytte den. I projektet indgår der også stier, der ikke er lige så tilgængelige som bjælkestien. På nedenstående billede ses den trampesti, der fører til Egeholmen. Da vi besøgte Ekkodalen, gik vi selv ad den sti og erfarede, at man som minimum skulle have vandafvisende sko på. Stien var ujævn og tilgroet og ikke egnet for dårligt gående, barnevogne eller kørestole. Ifølge Bugge Jensen er “manglende” reklame og vedligeholdelse for sådanne stier en måde, hvorpå NST “nudger” turister til at tage en anden vej, for at undgå for meget trængsel (eksempelvis af respekt til fuglelivet) (Dorthe Bugge Jensen: 6). Dette betyder ikke, at man ikke må færdes der, da det ville udelukke en hel del fugle- og naturinteresserede, men blot for at undgå, at området bliver overløbet af mennesker. Vi tillader os at spekulere i, hvorvidt vægtningen af det rekreative og naturen ville have været anderledes, hvis det havde været Bornholms Regionskommune, der havde været bygherre for projektet.

Figur 5: Trampesti ved Egeholm (Egenproduktion, 2021)

Projektvurdering – Ekkodalens Moser

Gennem feltstudiet, de semistrukturerede interviews samt den indsamlede empiri, har vi erfareret, at naturgenopretningsprojektet Ekkodalens moser overordnet set vurderes af stort set alle parter til at være et godt og vellykket projekt. Der har været en række forhold, der har været medvirkende til projektets succes og hurtige implementering – og et par forhold, der kunne have fungeret bedre.

Hvad er gået godt?

Hvis vi lægger ud med de ting, der er gået godt i projektet, er projektets begyndelse værd at nævne - nemlig at det lå som skuffeprojekt mange år før naturgenopretningen og finansieringen. Som tidligere nævnt var NST klar med projektet idéen længe før naturgenopretningsprojektet kom med i regeringsgrundlaget, hvilket resulterede i, at projektet kunne komme i gang kort tid efter pengene blev afsat. Man kunne forestille sig, at dette var et attraktivt forslag for regeringen, idet det dermed kunne blive implementeret inden næste valg. Derfor lader det til, at det at have løbende dialog med lokalmiljøet i eller op til mulige naturgenopretningsområder (skuffeprojekter) er en rigtig god idé som planlægger indenfor naturområdet, fordi det skaber et grundlag for videre arbejde.

En anden ting, der har fungeret godt, som ikke nødvendigvis kan overføres til andre dele af landet, er det lokale forankrede samarbejde mellem relevante aktører. På trods af, at projektet er en politisk beslutning taget fra højeste instans, har NST været gode til at inddrage både DN og DOF løbende i planlægningsprocessen (eksempelvis med beliggenhed af stisystemer). Der gives også udtryk for en

stor gensidig respekt for hinanden, af alle de interviewede aktører. Projektet har altså fungeret godt i den horisontale dimension, jf. Multi-level Governance. Årsagen til, at dette ikke nødvendigvis kan overføres til resten af Danmark, er som Jens Christensen udtaler: “Altså Bornholm er et overskueligt samfund og vi kender hinanden.” (Jens Christensen: 22). Med andre ord, er Bornholm et relativt lille samfund, hvilket begrænser mængden af aktører. Desuden mener Christensen, at stort set alle har været enige om, at det er et rigtig godt projekt – og det kun er detaljerne, der har være lidt uenighed om (Ibid.). Her er det også værd at nævne, at der kun har været tre lodsejere involveret i jordfordelingen, hvilket har været medvirkende til at simplificere processen. Til sammenligning har Ekkodalens Mosers “søsterprojekt” Søborg Sø (også en del af regeringsgrundlaget 2016) 63 involverede lodsejere, som skal være villige til at sælge eller bytte deres jord, hvis projektet skal lykkes til fulde (Naturstyrelsen, u.å.b.).

Hvad er gået mindre godt?

Et ting, der kunne forbedres til et eventuelt nyt genopretningsprojekt (eller generelt for alle projekter) er inddragelsen af lodsejere. Her mener Troels Müller ikke, at han er blevet ordentligt hørt i sagen - både i forhold til hans egen viden om de hydrologiske forhold i området, og i forhold til tidspunktet, hvor han selv fandt ud af, at staten ville opkøbe hans jord. Som Müller selv siger: “*Det er jo ikke selve projektet vi har noget imod, det er håndteringen af det. Det at de ikke lytter på min far og mig*” (Troels Müller: 8). Først og fremmest fortæller Müller, at han fandt ud af, at staten var interesseret i at købe hans jord, et stykke tid inden Landbrugsstyrelsen kontaktede ham med et tilbud (Ibid.: 2). Dette er fra statslig side ikke et eksempel på god planlægningsmæssig praksis. Müller og hans far indsendte en indsigelse vedrørende de hydrologiske forhold i mosen, da de mener at omlægningen af åen vil medføre, at mosen udtørre og nogle bestemte arter derfor vil forsvinde. Han fortæller at han ikke har fået et ordentligt svar på indsigelsen, hverken fra kommunen eller COWI (Troels Müller: 1), hvilket i forhold til borgerinddragelse og det planlægningsmæssige ikke er optimalt. Dette er altså igen et udtryk for en topstyret proces der er stærkt præget af den rationelle planlægningstankegang.

Vi har i løbet af feltstudiet hverken kunne be- eller afkræfte om der er risiko for, at mosen udtørre, da dette først kan ses flere år fra nu. Dog er det værd at nævne, at NST er klar over bekymringen fra Müller, og at de desuden foretager månedlige vandmålinger i området, for at holde øje med en potentiel udvikling i vandstanden, og imødekomme denne bekymring. I forbindelse med dette, er de klar til at fjerne “proppen” i åen, hvis det viser sig, at vandstanden i mosen falder.

Diskussion:

Alt i alt oplever vi, projektet som havende en stærk sammenhængsgrad i den horisontale dimension (lokalt på Bornholm), stærkt faciliteret af NST. Heroverfor står den vertikale dimension, hvor selve projektets udgangspunkt kommer med roadblocks indlejret. Projektets planlægningsmæssige rækkefølge og tidshorizont fastlagt af den politiske instans stemmer ikke overens med den iboende tidskrævende proces i et hvert naturgenopretningsprojekt, hvor der både skal forhandles om privat ejendom, benyttelse og beskyttelse og samtidig dannes grundlag for en sund natur på lang sigt. Denne top-down baserede tilgang præger resten af projektets forløb, da de overordnede rammer er sat på forhånd.

Vi stiller os kritiske overfor hvordan projektets planlægning har kunne fastlægges til et tidsinterval fra politisk side, før der på papiret er udført egentligt planlægningsarbejde for området. Udvælgelsen af Ekkodalens moser som naturgenopretningsprojekt lader til i første omgang at bero på et godt forarbejde fra NST Bornholm, før der reelt set er allokeret penge til projektet. Der har i Ekkodalens moser været tale om et projekt som ville kunne udføres indenfor de ønskede politisk opstillede tidshorisonter. Derfor var eksistensen af et skuffeprojekt meget opportunt for en politisk instans, der har en levetid på maksimalt fire år, og derfor typisk vil tage beslutninger der kan færdiggøres indenfor dette tidsrum. Derudover undrer det os, hvorvidt prisen for og naturen i et naturgenopretningsprojekt kan vægtes mindre end den politiske tidshorizont for indvielsen af netop naturgenopretningsprojektet.

Konklusion

Overordnet set har naturgenopretningsprojektet Ekkodalens Moser nydt bred opbakning, og det vurderes fra de fleste adspurgte parter som et godt projekt. Dette kan dels tilskrives et grundigt forarbejde af den lokale myndighed på naturplanlægningsområdet, og den høje grad af samarbejde mellem de involverede lokale aktører, hvis antal også har været begrænset for det berørte projekt. Slutteligt har den høje grad af politisk opbakning til projektet, ført til et finansielt grundlag, der sikrede udførelsen af projektet. Omvendt har dette også sat nogle uflexible, ovenfra fastsatte rammer for projektet, der har skabt problematikker i processen. Da mange af disse bestemmende faktorer er specifikke for denne lokation, er det således svært at overføre erfaringer til andre naturgenopretningsprojekter.

Litteraturliste

Primær Empiri:

Dorthe Bugge Jensen, Projektleder, Naturstyrelsen.

Jens Christiansen, Dansk Naturfredningsforening

Carsten Andersen, Dansk Ornitologisk Forening

Troels Müller, Lodsejer

Sekundær Empiri

Andersen, D. (2015, november 2). *Sumpviol og rank viol i Kærgård og Vallensgård moser—Belysning af habitatkrav og forslag til pleje*. https://dce.au.dk/fileadmin/dce.au.dk/Udgivelser/Notater_2015/Sumviol_og_rank_viol_Bornholm.pdf

Corfee-Morlot, Jan, Lamia Kamal-Chaoui, Michael G. Donovan, Ian Cochran, Alexis Robert and Pierre-Jonathan Teasdale (2009): "Cities, Climate Change and Multilevel Governance", OECD Environmental Working Papers N° 14, 2009, OECD publishing, © OECD, pp 25- 28

Danmarks Naturfredningsforening og & Dyrenes Beskyttelse. (2018). Sådan ligger landet – tal om landbruget 2017. <https://www.ft.dk/samling/20171/almdel/MOF/bilag/281/1858307.pdf>

Europakommisionen. (2020, maj 20). EU's biodiversitetsstrategi for 2030. https://eur-lex.europa.eu/resource.html?uri=cellar:a3c806a6-9ab3-11ea-9d2d-01aa75ed71a1.0004.02/DOC_1&format=PDF

Europakommisionen. (2019, december 11). Den europæiske grønne aftale. https://eur-lex.europa.eu/resource.html?uri=cellar:b828d165-1c22-11ea-8c1f-01aa75ed71a1.0023.02/DOC_1&format=PDF

Europarl.eu (2021): Nærhedsprincippet. Faktablade om den europæiske union, Europa-Parlamentet, europarl.europa.eu. Sidst set 14.10.2021 på: <https://www.europarl.europa.eu/factsheets/da/sheet/7/the-principle-of-subsidiarity>

Elling, Bo (2016): *Borgerne som modmagt i planlægningen*. Dansk sociologi, Nr. 2/27, pp 38-61

Folke, C. (2006). Resilience: The emergence of a perspective for social-ecological systems analyses. *Global Environmental Change*, 16(3), 253-267. <https://doi.org/10.1016/j.gloenvcha.2006.04.002>

Folketinget 2017-18. (2017). Aktstykke nr. 99. <https://www.ft.dk/samling/20171/aktstykke/Aktstk.99/1887717.pdf>

- Holm, Jesper, Stauning, Inger & Søndergård, Bent (2014): Kommunernes rolle i klimaomstilling af byggeriet i Holm, Jesper, Søndergård, Bent, Stauning, Inger & Jensen, Jesper Ole (red) Bæredygtig omstilling af bolig og byggeri, pp 303-336. Frederiksberg, Frydenlund Academic.
- IPBES. (2019). Global assessment report on biodiversity and ecosystem services of the Intergovernmental Science-Policy Platform on Biodiversity and Ecosystem Services. Zenodo. <https://doi.org/10.5281/zenodo.5517154>
- Kern, Kristine (2010): Climate Governance in the EU Multi-level system: The role of cities
- Kristensen, C. (2010). Interviews med enkeltpersoner i Teknikker i samfundsvidenskaberne af Fuglsang, L., Hagedorn-Rasmussen, P., Olsen, P. (red.), Roskilde Universitetsforlag. Frederiksberg C.
- Kvale S. & Brinkmann S. (2014). Interview – det kvalitative forskningsinterview som håndværk. 3. udgave, 2. oplag. København: Hans Reitzel.
- Lunde Larsen, E., Rise, K. (2018). Folketingstidende. <https://www.ft.dk/samling/20171/aktstykke/Aktstk.99/1887717.pdf> [06.10.2021]
- Naturstyrelsen (u.å.). Ekkodalens moser. (<https://naturstyrelsen.dk/naturbeskyttelse/naturprojekter/ekkodals-moser/>) [15.10.21]
- Naturstyrelsen, & COWI. (2019). Ekkodalens moser—Miljøkonsekvensrapport. 141.
- Miljøstyrelsen. (2021). Udtagning af lavbundsjord. <https://mst.dk/natur-vand/vandmiljoe/tilskud-til-vand-og-klimaprojekter/udtagning-af-lavbundsjord/>
- Mørck Y. (2016). Feltstudiet I Metoder i Samfundsvidenskaberne af Kristiansen C.J. & Hussain M.A. (red.), 1. udgave. Frederiksberg C: Samfundslitteratur.
- Naturstyrelsen (u.å.). Naturgenopretning af Søborg Sø. (<https://naturstyrelsen.dk/naturbeskyttelse/naturprojekter/soeborg-soe/>) [14.10.21]
- Poulsen B. (2016). Semistrukturerede Interviews I Metoder i Samfundsvidenskaberne af Kristiansen C.J. & Hussain M.A. (red.), 1. udgave. Frederiksberg C: Samfundslitteratur.
- Regeringen (2016). For et friere, rigere og mere trygt Danmark. Regeringsgrundlag – Marienborgaftalen 2016.
- Withgott, J., & Laposata, M. (2015). Environment: The science behind the stories (5. ed., global ed). Pearson.
- Jensen, Dorthe Bugge. (2018) Ansøgning efter Miljøvurderingsloven med anmodning om miljøvurdering efter § 18, stk. 2. af projektet Naturgenopretning i Ekkodalens Moser. Brev